

SZENES ZSUZSA KIÁLLÍTÁSA



an a magyar képzőművészetnek néhány olyan képviselője, aki az elmúlt évtizedekben szabadon mozgott az úgynevezett képző- és iparművészetek határátkelőhelyein. A hetvenes években ezt a jelenséget új textilességnek nevezték. A műfaj hagyományos, funkciókba zárt „művészi mesterség” kereteit szétfeszítették ezek az alkotók és a kreativitás kiteljesedését a kezdetek felkutatásától remélték. A „mozgalom” szinte enciklopédikus hevülettel dolgozott, ám itt a felvilágosodást a jelentés teremtő újradefiniálása helyettesítette. Ez visszahatott magukra a művészekre, akik a grand art szférájában elnyerték egyenlő jogállásukat. Bajkó Anikó, Gecser Lujza, Gink Judit, Gulyás Kati, Kelecsényi Csilla, Lovas Ilona, Nagy Judit, Solti Gizella és Szenes Zsuzsa alkotásaira gondolok, és az azokban megfogalmazódó gondolati egységre, a művet és az új műfajt egyszerre megteremtő, '60-as, '80-as évekbeli tendenciákra. Bár maga a Velemi Alkotótábor, ahonnan indultak, csak kilenc éven át fogadta be őket, a konceptuális textilfelfogás azóta is tovább él.

Idén nyáron a Magyar Műhely vezette Bercsényi 28–30 Galériában Szenes Zsuzsa *Kis patience* című rendhagyó kiállítását láthattuk. Hagományosan a textil technikáját az európai kultúra kezdeteitől metaforaként használta az ember az élet talányának kifejezésére. A Moirák – vagy Párkák – a görög mitológia istenlányai, egyikük az élet szálait fonja, másik pedig elvágja azt. Közben a harmadik, az új textilesekhez hasonlóan, kitapintja a műfaj kereteit, és kockát vet az emberek sorsára. Szenes Zsuzsa ma is a teremtés, az élet titkát keresi, amikor a nyelvtudományt faggatja, hálós kártyavetésének etimológiájában. A filológia a görög *pathein*, „szenvedni” igéig kalauzolja vissza az időben. Ebből származtatható a latin *pati*, „elszenvedni, eltérni” gyök. Tovább: „...1. A pasziánsz francia eredetű (*patience* = »türelem« szó, amely német közvetítéssel (*Patience* = »türelem«, a kártyajáték neve) került a magyarba. Forrása a latin *patientia* = »béketűrés, elszenvedés, türelem« főnév, amelyé a latin *pati* = »szenvedni« ige, amelyé a görög *pathein* = »szenvedni« ige. A névadás azzal kapcsolatos, hogy a kirakós kártyajátékhoz nagy türelemre van szükség.

2. A passió (mint »szenvedés«) közvetlenül a latinból került a magyarba (vö. *passio Christi* »Krisztus kínszenvedése«). A szokásos módon a *pati-ra*, illetve a *pathein-re* megy vissza.

3. Ugyanennek a szónak egy más írás- és hangalakja, a passzió (mint »szenvedély«) a francia *passion* = »szenvedély« főnév közvetítésével terjedt el. Alapja ugyancsak a latin *passio* (pl. ilyen összefüggésben: *passio animi* »a lélek izgalma«), illetve a már ismert *pati* és *pathein*.”

Ezt a Zsolt Angéla nyelvészről kapott levelet magyarázatul mellékelte Szenes Zsuzsa a kiállításához, amelyen hűsz, négyszer négyes képcsoportban kártyákra emlékeztető színes papírmunkát, ha tetszik, türelemmunkákat láthattunk. Előző este egy színházi előadáson avantgárd *Cyranót* láttam, ebben Roxane hímezőrámaként tartotta ölében elhunyt szerelmének, Christiannak testét (Zsótér Sándor Rostand-értelmezése sze-

rint), körülbelül abban a pózban, ahogy Henri de Bellechose Burgundiában vagy Dirk Bouts Löwenben a 15. század ikonográfiája szerint megfestette a pietát. A fonál, talán a köldökzsinór analógiája kapcsán, talán az anyaföldből fakadó növényi indák hasonlósága miatt, női princípium lett. Szenes Zsuzsa kis ikonosztáza mindenestre nem a halott, hanem a kisedded Krisztust ismétli újra és újra, hol színes, hol fekete-fehér változatban. A növényi ornamentika is jelen van a titkok, fal felé fordított ikonok és írástörödek kártyahatlap-mintáiban.

És itt szeretnék visszakanyarodni a *Cyrano*-beli apáca kolostorhoz. Szenes Zsuzsát nemrég meghívták egy normandiai faluba, Mortain-be, Abbé Blanche kolostorába, a Júda Oroszlánjai szerzetes közösségbe, ahol hol zsidó, hol keresztény liturgia szerint szombaton és vasárnap családos és cölibátusban élő papok együtt tisztelik az Istent. Ott, Normandiában található ilyen piciny „Mária a gyermek Jézussal”-ikonok. Ezeket másolta pasziánsz-passió játékaiban színes lapocskák és az Utolsó Ítélet képei közé. 128 elemből áll ez a mátrix, és az alkotó talán az intuícióban bízik, hogy ilyen kis számú képi permutáció által kiolvasható lesz a teremtés-lét, a sors-halál titka. Umberto Eco *A Foucault-inga* című regényében kiszámolta: ha Jahve nevét csupán a JHVH jel négy betűjével szimbolizáljuk, a lehetséges istennév-variációk száma huszonnégy lesz, de ha az egész héber ábécét (a Biblia jeleit) permutáljuk, a 24 mássalhangzót és az öt változatot, akkor a titok megfejtésének egy harminckilencjegyű szám adja a valószínűségét. Szenes Zsuzsa a jobb oldali falon is folytatja a képi és héber írásos törödekkel folytatott faktoriális számítást. Itt 160 kis képpel számol, ha az írásjeleket külön nem vesszük. Ha mégis, úgy a jövő számítógépeitől sem remélhető a titok leleplezése, amint az igazi titok, a lét miértje, soha nem lesz racionális egyenletbe foglalható. Az érzékek számára Szenes Zsuzsa színes mandalává változtatja a rejtvényt, hogy a szem a repetíció tantrikus révülete által mégiscsak felfoghasson valamennyit, legalább az ember dimenzióinak megadott keretek között. E kereteket a képek gondos ráamázása, azok finom színárnyalatai érzékeltetik. Efféle rituális magyarázattal szolgál Földényi F. László is, amikor elemzésében a keleti ember szőnyegre hajlongó, extatikus, rituális gyakorlataira és a keresztény középkor kerengőinek padlómintáira utal. Az ábrák között hét rózsát is lajstromoz, amely mögött nemcsak a „Rózsa nevét” kell keresni, hanem a hetes szám misztikája szerinti kozmikus és spirituális zártságot is. Ezzel Földényi a szeriális műveknek azt az általánosító attitűdjét állítja szembe, amely szerint a látottak bárhol érvényesek, azaz az ikonok történetei máig ismétlődnek.

A legszemélyesebb hangja a bal oldali falra tett két, négyszer négyes csoportnak volt. Itt leveleket láttunk, sőt olvashattunk. Szakrális és világi szövegeket. A borítékon a bélyeg helyén egy-egy normandiai ikon. A kinyitott borítékok azonban nemcsak prófétikus szándékú levéltitok-sértések, hanem házak is. Mindig két házat látunk, az egyik szépséges organikus mintázatú márványpapír – itt érdemes Szenes Zsuzsa könyves felmenőire, a Révai kiadó munkatársaira utalnunk, mert ilyen papírból voltak valaha a szép könyvek előzékei – a

világmindenséget, a kaoszt jelölik, míg bennük a belső boríték az igével Isten házát szimbolizálja. A Széfer Jecira negyedik fejezetében olvasható: „Két Kőből két Ház épül. Három Kőből hat Ház épül. Négy Kőből huszonnégy Ház épül. Öt Kőből százhusz Ház épül. Hat Kőből hétszázhusz Ház épül. Hét Kőből ötezer-negyven Ház épül. Innét fogva gondold el azt, amit száj el nem mondhat, fül meg nem hallhat.” Ház a házban: mint annál a porcinkulánál, amelyet szent Ferenc épített Assissiben, a Santa Maria degli Angeli templomban. Ige (oltár), szentély és ház térbeli összefüggésére a művész már művei megalkotása után ismert rá, amikor Assissibe zárandokolt. Tehát azt, hogy a ház védi a szentélyt, a szentély pedig az Igét. E levelek esetében az ige egy-egy zsoltár vagy idézet a Példabeszédekből vagy Martin Bubertől, a haszidizmust a huszadik század nyugati gondolkodásába beültető nagy tudóstól. Ő mondta: „Az ember felelős Isten sorsáért a világban.” Erdély Miklósról, Szenes Zsuzsa férjéről, a huszadik századi magyar képzőművészet legjelentősebb alakjáról feljegyezték, hogy ez a Buber-maxima az egyik kedvenc sora volt. Buber úgy gondolta, a haszid misztika a mindennapokban válik Istenért felelős magatartássá, nem az a lényeg, hogy mely vallás mely szektája érez így. Amikor Szenes Zsuzsa zsidó-keresztény szerzetesek között dolgozik vagy Erdély Miklóssal közös gyermekeik egyikét zsidó, másikat keresztény közösségekben regisztráltatják, éppen Buber szellemében gyakorolják a mindennapok Istenért felelős evilági életet.

Szenes Zsuzsa családtörténete korántsem ilyen misztikus fényben látatja ezt a művészi-emberi attitűdöt. Apja zsidó származású református volt, aki 1944-ben hat hónapig bujkált, mialatt a család Fény utcai lakása háborús találatot kapott, és leégett. Szenes Zsuzsa egy lakk-koffernyi kismacival és egy pöttyös muszlinkendővel sírva búcsúzott a romok látán a boldog gyermekkort jelentő gyerekszobától, sőt egy időre Budától is. Azután sírva végződött majd minden randevű Erdély Miklóssal, aki tizennégy éves korától a freudi pszichoanalízissel udvarolt Zsuzsának. Levelezni akkor kezdtek, amikor, hogy nagyobb lánnyá serdüljön Zsuzsa, nyolc hónapnyi pauzát fogadtak. Szenes Zsuzsa – Dani fia családi krónikája* szerint – számon tart egy hetvenhárom oldalas levelet is. A most kiállított levél-művek titkai és házformái őrzik az elveszett szülői ház és az Erdély halála óta elveszített szerető társ emlékét is. Erdély szülei azután megvették Jászi Oszkár és Lesznai Anna egykori házát a Virágárok utcában (amely később a magyar avantgárd egyik szentélye lett), ott várták haza az Erdély család munkaszolgálatos és deportált tagjait. Az építész-filozófus-festő nagyapa pedig izgatott levelet írt Pestre, amikor Szenes Zsuzsa hosszú hónapokra visszaköltözött szüleihez a Fürst Sándor utcába. Erdély Dániel története szerint ez az intermezzo játszott közre abban, hogy Szenes Zsuzsa kettejük helyett is dolgozott: „Hibásnak érezte magát, úgy érezte, tartozik. Nem kímélte magát a munkában

sem. Anyyira megszoktuk, hogy mindig csak dolgozik, dolgozik, hogy észre sem vettük. Beszélgetés közben is folytatta munkáját. Kezdetben rajzolt és festett, textilre, papírra, azután elkezdett hímezni... (Lesznai Anna adhatta a hely szellemét.) Óriási lepedőket hímezett tele gyapjuszállal kevert előfonalpászmaikkal. Több mint húsz éven át. Egyszer megszámloltam – persze nagyvonalú egyszerűsítéssel –, hogy egy-egy nagyobb méretű textilmunkája több mint kétfélmillió öltésből áll. Tulajdonképpen ebből éltünk.”* Mert a zsúrik az autentikus Szenes-munkákat ritkán méltányolták.

Ebben a milióban lehetett Erdély Miklós a magyar avantgárd vezéralakja úgy, hogy még a közös egzisztenciát veszélyeztető ad hoc emberi jogi akciókat is megengedhette magának: „Mivel vállalta zsidóságát, nagyon érzékeny volt a zsidózásra, úgy érezte, példa értékű minden megnyilvánulása az effajta provokációkkal szemben. Egy szomorú eset történt, mikor egyik barátjának nem adott nem tudom hányadszor megint egy százast konyakra. Az illető ezt az érzékenységet vette célba, lezsizdózta. Erre apám intett neki, hogy jöjjön ki vele a Duna-partra. Nyilvánvaló volt, hogy nem bunyózni akart. Kimentek. Erre apám levette a csuklójáról az egy napja Londonból kapott gyönyörű, aranyozott karóráját, és belehajította a Dunába... Meg az a hatezer forint, amelyet a németek jóvátétel címén elküldtek neki egy árjegyzék kíséretében az elpusztult testvéreiért. Vett egy pálinkástüveget és hat stamperlit. Berakta egy konyakosmeggy dobozba a jóvátételi levéllel együtt és elküldte a Pécsi Kisplasztikai Biennáléra azzal a meghagyással, hogy amennyiben elfogadják a tervezetet, elküldi a pénzt is, és vegyenek rajta annyi barackpálinkát, amennyit csak lehet, írják ki a falra, »Isten-Isten«, akasszák mellé a levelet és osszák szét a közönségnek az italt. A tervet elutasították.”*

Szenes Zsuzsa a zsidó vallás ősi előírásai szerint eltemette Erdély Miklóst, és könnyekből, szentírások diribdarabjaiból hímezi tovább azt a több millió öltésből álló keresztény penitencia- vagy szenvedély-szenvedésművet, amelyet elegánsabban nevezhetünk szövegtípusú installációnak is. Ezeknek a virtuális tereknek a megosztottsága ellen alkotta azt a sorompóakciót is, amelyben a határt jelképező piros-fehér színek megszemélyesültek, hogy a mögöttes erdőben egyesüljenek egésszé. A sorompó feloldásával egyesült a nemekre, földekre, vallásokra felosztott világ is. A most látott Szenes-levelek üzenete is hasonlóképpen olvasható. Az Eco-féle többszázmilliárdnyi lehetséges istennév vagy a lepedőnként kétfélmillió öltés ugyanaz a pasziánsz. McLuhan merész állítása szerint ugyanis „a közlés közege azonos az üzenettel”. Szenes Zsuzsa anyai-asszonyi élete és művészi életműve láttán ez a paradox tétel igaznak tűnik.

* ÁRGUS 1991. nov.-dec. és 1992. márc.-ápr. Erdély Dániel cikkeiből